

héten is egy gazdájára rátámadt akarván gazdáját verni, kiszaladván szegény, hanem az feleségének a kezét vágta meg, jött még az zsellér embert is az ütéssel elverte.

Az ugyanúgy összehajtott levél címzése négy sorban:

Tekintetes tiszteletreméltó nagy jó nemes nemzetes uraiméknak szegény farnadiak.

A vármegyei hivatalnok érkeztetési időként feljegyezte: Farnad 1701. január 27.

A két levél híven tükrözi a falvak népének helyzetét a töröktől való megszabadulás utáni évtizedekben.

A szegénység panasza országos volt. Nehézkező, íráshoz nem szokott falusi bírák, esküdtek foglalták írásba keservüket, panaszukat és elküldték a vármegye uraihoz, ahonnan segítséget és védelmet reméltek a rájuk szálló császári zsoldosok ellen. A segítség Rákóczi Ferenc zászlóbontása után érkezett meg a Dunántúlra is.

Rákóczi az általa szervezett hadsereg életére kiadott első parancsa 1703. szeptember 7-én Szatmár várának körülzárása alatt a domahidai táborban jelent meg Edictum Militare (Katonai Szabályzat) cím alatt, mely a katonák általános erkölcsi magatartását, a tábori rendet és fegyelmet szabályozta. Ennek 4. pontja kimondja: „Senki az otthon lakó szegénységet ne nyomorgassa, marháját ne hajcsa, faluját ne pusztítsa, malmokat, házokat ne égesse, más rendelt quartélját fel ne verje vagy gazdáját meg ne lopja s károsítsa, hanem ellenségtől nyerjen a mint Isten segíti; a mikor pedig táborozás vagyon zsákmányra menvén, ha aprót kaphat az öreg marhát levágni, annál inkább eladni s vesztegetni ne merészelje, különben meghal érte.”

A fejedelem a szabályzat betartását szigorúan megkívánta, az ellene vétőket büntette. Egyes helyeket kérésükre külön védelemben részesített. Almás, Komárom megyei község lakossága 1706. május 28-án, mikor a szenatus Érsekújváron ülésezett, kérelemmel fordult a fejedelemhez, annak tárgya a kiadott mentesítőlevélből kitűnik:

Nemes Komárom vármegyében levő almási lakosoknak alázatos kérelmükből értettük, hogy hadaink közül sokan akármely tisztünk passusával, sőt némelyek a nélkül is, az említett helységben bemenvén étel, s ital, s egyébféle gazdálkodást rendetlenül kívánának, sőt egyéb iránt is húzni, vonni a lakosokat és szegénységet nyomorgatni, s egyben mindenféle alkalmatlanságokat elkövetni szabadosan merészletnek, mostan is merészelnek... Ez okáért fenn említett hadainknak mind közönségesen, mind személy szerint szigorúan és keményen parancsoljuk, magunk vagy generálisaink és udvari kapitányunk passusa nélkül az említett helységbe menni étel, ital s egyébféle, de kiváltképpen borbéli és most a nyári időn abrakbéli gazdálkodást kívánni... ne merészeljenek. Különben, ha kik e parancsolatunk ellen cselekedni comperiáltatnak, ahhoz való engedetlenségeikért érdemlett animadversionkat fogják magokon tapasztalni... Kelt Érsekújvár várában 1706. május 28-án.

F. Rákóczi mp.

Jánoky Zsigmond mp.

A mentesítő irat eredetijét az esztergomi Érseki Levéltár őrzi.

Dr. Kamody Miklós

A republikánus honvédtábornok

Szabadságharcunk egyik kiemelkedő hadvezérééről, Kmety György tábornokról írt tanulmányában Laczkó Mihály igen részletesen elevenítette fel a személyi és történelmi adatokat. (Honismeret, 1988/3. sz.). Úgy érzem, hogy szükséges – sőt a szabadságharc 140. évfordulója alkalmából kötelességem is – kiegészítésekkel szolgálnom, mert zászlóaljparancsnok honvéd százados dédapám, Kovássy Albert (1822–1878), a debreceni 10. honvédtábor honvédekében, a Kmety-hadosztályban harcolt az utolsó pillanatig, s mint parancsnok, ő vezette Borosjenőre honvédeit. Itt 1849. augusztus 22-én délelőtt 10 órakor Ratichieloff cári ezredes előtt tette le a fegyvert, s a tisztek névcédulával látták el kardjaikat, melyek Pétervárra (a mai Leningrád) arzenáljába kerültek. Kmety sorsát családunk mindig figyelemmel kísérte, az általam őrzött korabeli naplónkban megörökítette s a hagyományok azóta is apákról fiúkra szállnak. Ezeknek a hagyományoknak valóságát kutatásaim során sikerült igazolni. Különösen két mozzanat érdekes. Egyik dédapám „megrázó emléke” az isaszegi csatáról, a másik a közismert „Seprik a pápai utcát” történetével kapcsolatos. Van azonban több olyan adat, mely a lexikonokban, okiratokban némileg ellentmondásos. Ezekre is szükséges rávilágítanom.

A tábornok születésének ideje valóban 1813. május 24., de halálának napját már eltérően

Kovássy Albert honvédszázados

Kmetty György honvéd tábornok

közlik. Londonban halt meg, de a Pallas Lexikonban 1863. április 29-én, míg a Vasárnapi Újság 1877/24. száma szerint 1865. április 25-én.

Igen értékes Kmetty kebelbarátjának, a 10. zászlóalj századosának, Thurzó Miklósnak Nagyváradon, 1851. április 15-én keltezett írása, mely több hagyományunkat is megerősíti. Elsősorban az isaszegi csatáról, amikor a VII. hadtest új parancsnoka, Gáspár András ezredes Hatvanból keltezett április 6-i parancsa szerint a Kmetty-hadosztály alkotta az arcvédet és Bagig nyomult előre a jobbszárnyon, oly sikerrel, hogy szinte ellenállás nélkül lehetett volna folytatni a menetelést Gödöllő felé, s akkor a császári sereg a bekerítés sorsára jut. Kmetty ezt felismerve, öntevékenyen ki akarta űzni a máriabesnyői kolostort megszállva tartó ellenséget.

Mínhogy azonban messzehordó ágyúi nem voltak, futárok útján többször kért segítséget Gáspártól, amit az konokul megtagadott. Ezalatt már rohamra indult a két zászlóalj, ám a tűzérési támogatás hiánya miatt „Kmetty minden remélt segítségtől megfosztva, indultas kitörés közt ütteté meg a dobokat a visszavonulásra”. Így a két zászlóalj félbeszakította rohamát és visszatért Bagra, Kmetty pedig tehetetlenül szemlélte, hogy az Isaszegnél megvert császári sereg elvonulhatott Gödöllő felé. Ezzel az egész polgári forradalom kimenetelére is döntő hatású siker kivívását szalasztotta el a „cunctator”-ként késlekedő Gáspár (aki közeli rokona volt Vasváry Pálnak). Ez az epizód az a „megrázó emlék”, mely dédapámtól fennmaradt, aki honvédei élén maga is részt vett a kolostor elleni visszarendelt rohamban.

Isaszeg után a hadosztály kivált a VII. hadtestből és önállóan működött tovább. Nekik jutott a Budavár ostromát 1849. május 4-én megkezdő történelmi szerep, amikor a Víziváros Fő-utcáján, a Bombatérről (ma Batthyány tér) a várat ellátó vízműveket (ma Fő u. 5.) védő sáncok, a „palliszádok” ellen indultak rohamra. Jókai: A köszívű ember fiai című regényében a valóságnak megfelelően örökítette meg ennek a rohamnak történetét. Erről írja Thurzó, hogy Kmetty „a 10-ik zászlóaljat személyesen, gyalog vezette a támadásra, s első volt, ki a palliszádokhoz nyomul; itt azonban sebet kapott”.

Budavár visszavétele után a Kmetty-hadosztály Székesfehérváron és Pápán át a Rábáig nyomult s megvívta a győztes csornai csatáját. Ebből az időből maradt fenn az a hagyomány, hogy a 10. zászlóalj honvédei énekelték a pápai bevonulásuk alkalmával először a „Seprik a pápai utcát” közismert indulót. A Pesti Hírlap is megörökítette 1849. június 16. pápai

tudósításában: „De szép ez a 10-ik zászlóalj, mind lelkes fiúk a Tiszántúlról, s hogy áll rajtuk az a magyar öltöny: majd szebbek, mint huszáraink.” Kiegészíti és megerősíti ezt a hagyományt Thurzó Miklós naplója ekként: „Örömmel mulatott Kmety, a zene és ének szenvedélye volt. Táborában a tisztikar jobb énekesei örömmel látott vendégek valának, s hol csak lehetett, mindig énekelte őket. A 10-ik zászlóalj azért is kedves lón előtte, mert gyakran danolva követte a csatába.”

Ismert, hogy a debreceni 10. zászlóalj tisztjei és honvédei legtöbben piros kokárdát viseltek köztársasági elveik jeleként. De Platthy István őrnagy, parancsnokukról is úgy emlékezett meg: hogy „...Kmety velünk együtt republikánus érzelmű volt”. A hadosztály ki is vívta Kossuth teljes bizalmát, aki 1849. július 1-i levelében utasította Kmetyt, hogy csak neki engedelmeskedjék. Ezt a levelet a Hadtörténeti Intézet levéltára őrzi.

A csornai győzelmet azonban – a változó hadihelyzet és a túlerő következtében – egészen a Bánátig tartó, de rendezett visszavonulás követte, miáltal a bácskai Hegyesnél Kmety ismét megverte az ellenséget. Majd Újvidéknél, Pétervárad erődjében pihent meg a hadosztály, aminek később még döntő jelentősége lett. Már Vác megszállása idején is, a harci szüneteket ésszerűen használta fel, mivel „...a pihenés hetét (1849. áprilisban) Vácra arra fordítá, hogy hadosztályát a katonai gyakorlatokon tökéletesítse”. A szabadságharc végén is azért tudta ütőképessé tenni zászlóaljit, „...mert Péterváradon lété, mintegy tíz napot pihenésre és gyakorlatra használta”.

A mindent eldöntő augusztus 9-i temesvári csatában Kmety hadosztálya a magyar sereg balszárnyát alkotta a Csóka-erdő térségében, mélyen az osztrákok oldalában. Isaszeghez hasonlóan itt sem érvényesíthette kedvező helyzetét, mivel a többi hadtest már szétzilálva visszavonult. Ekkor mutatkozott meg az eredménye annak, hogy a katonák a csata előtti időben, Pétervárad erődjében kipihenték megukat, s feltöltötték lőszer- és élelmiszerkészleteiket. Ezzel vált lehetővé, hogy Kmety tábornok fedezze utóvédként az egész magyar haderő visszavonulását. Sőt Világos után Lugosnál és Facsetnél még harcoltak, amit a Kmety távollétében, a pesti császári haditörvényszék 1851. szeptember 22-én kihirdetett ítélete azzal rótt terhére, hogy „...még a lázadó seregeknek Erdély felé további visszavonulásában is ő képezte legénységével együtt az utóvédet... a fölkelő főnökök futásának fődözése végett, kikkel együtt ő is futva török földre ért”.

Dramai pillanat következett ekkor a tábornok életében. A határ felé vezető útján Karánsebes mellett, a császárpárti martalócok elfogták és ki akarták végezni. Augusztus 20-án négyszáz honvéd kíséretében a határ felé tartó Bem tábornok szabadította ki, akivel együtt folytatta útját Viddinbe, ahol a törökök védelmükbe fogadták a magyar menekülteket.

Az ázsiai csatáról: Karsz vára

Kmety Bemmel együtt Aleppóba utazott. Itt lakott 1851. végéig, majd többekkel együtt Angliába ment.

Török nevét Laczkó Mihály tanulmányában, Kursid pasaként jelöli meg. Ezzel szemben a Pesti Napló 1851. június 2. (370. sz.) az Aleppóban tartózkodók között Kmetyt „Izmael basa” névvel illeti és a Pallas Lexikon is ezzel a névvel örökíti meg akként, hogy a krími háború befejeztével „...a béke helyreállításával mint Iszmail pasa, török császári nyugdíjat nyert”. (Pallas, Bp., X. kötet, 1895.)

Családi naplónk 1855-ből, a krími háború idejéből a következő bejegyzést tartalmazza: „Fel derülvén az 1855-ik év... 18-ik júniusban Szepasztopol Malakov nevű erődítménye elfoglalása végett rohamot rendeltek... Szepasztopolnak tehát déli része, a malakovi erősség bevetett ugyan ekkor a várossal együtt a szövetségesek által, de bizony azért nagyobb része az erődítménynek, nevezetesen az éjszakai erődítmények a cár kezében maradtak szinte az esztendő végéig. K. nevű kisebbszertű városka az oroszoknak feladta magát, mely várba Kmety Magyar Országból való és 1848/49-ik évben egyik magyar tábornok, mint Török tábornok kintelen volt az éhség miatt feladni azt, miután segítséget sehonnan nem kapott és már még a lovakat is mind megemésztvén, majd elvesztenek a katonák.”

Karsz volt az a kisebb város, amelyet Muravjev cári tábornok ellen védett Kmety. Meg kell említeni, hogy Karsznak egyik erődjét „Madzsar-Tabia”-nak nevezték el azokról az útegekről, melyeket a tábornok magyar katonái kezeltek. (Vajon él-e még ez az elnevezés napjainkban?) Említésre méltó az is, hogy Kmetyvel együtt itt harcolt több volt szabadságharcos bajtársa: így Fazil pasa néven Kohlman József honvéd ezredes és Tüköri, aki később Garibaldí ezredesként szerzett hírnevet a magyarságnak. Velük együtt Kmetynek sikerült kis lovas csapatral áttörni az orosz ostromgyűrűn.

Kmety tábornokot Karsz védelméért a szultán díszkarddal tüntette ki és emlékérmét veretett. A békekötés után Karsz védelmét terjedelmes emlékiratban örökítette meg Kmety. Indokolt lenne, hogy ezt a munkáját és Görgey emlékiratára adott válaszát ugyanúgy megjelentetné könyvkiadásunk, mint most Görgey visszaemlékezéseit. Az egyenlő elbírálás elve, a reális történelmi szemlélet érdekében is, ezt kívánja meg!

Egyes adatok szerint Kmety áttért mohamedán hitre, mások szerint nem. Tény, hogy Londonban, a kensagreeni protestáns temetőben, protestáns egyházi szertartás szerint temették el, mert hitét és magyarságát soha nem tagadta meg.

A megemlékezést a bajtárs és jó barát, Thurzó Miklós jellemzésével zárom: aki így írt a szabadsághősről: „Kmety fáradhatatlan, tevékeny, elszánt, figyelmes, nem túlságosan vakmerő; de bátor és számitó, szigorú; de igazságos, kedélyes, szeretetreméltó, a fényt és kitüntetést nem vadászó, lelkiismeretes és mi legfőbb, a magasztosságig magyar hadvezér volt!”

Dr. Kovássy Zoltán

Szepsi Csombor Márton Napok Szepsi (Moldava nad Bodvou) évek óta egyre színvonalasabb rendezvénysorozattal állít emléket a város jeles szülöttének, a XVII. század nyitott szemmel járó utazójának és útleírójának. De nemcsak a fiatalon elhunyt Szepsi Csombor Mártonra emlékezünk a műsorban, hiszen erre sem az életmű, sem a mértékadó egészséges lokálpatriotizmus nem enged teret. Amiért éppen ő ad indokot, azt szellemi hagyatékának örökösei, e kisváros lakói kötelességüknek érzik: az erkölcsös magatartást, más népek megbecsülését, egymás értékeinek felmutatását, szűkebb közösségünk művelését. Az első nap e belső építkezés eredményeinek bemutatását szolgálta. Amatőr képzőművészek tárták városuk ele munkáikat: Szabó Ottó és Suszter Viktor grafikákkal, Lomnický Lubomír fafaragásokkal, ifj. Remák Béla pedig fotóival lepte meg a megnyitóra összesereglett nem kis tömeget. A Magvetők ve-

gyeskar, a Bódvácska gyermek színjátszó csoport, a Mozaik irodalmi színpad, a Bódva táncegyüttes, az asszonykórus adott izelítőt tudásából, valamint a tíz évvel ezelőtti Bódva erre az egy alkalomra újra egybeállt táncosai léptek fel. A Csámborgó együttes zenéjére tartották az immár meghonosodott táncjátékot. Az István a király című filmmel emlékeztek az államalapító király halálának évfordulójára. Torna-Abauj megye történelmében kalandozva Csorba Csaba, miskolci levéltár-igazgató segítségével indult a szombat délután, hogy aztán Haumann Péter előadói estje végezzen terhelépróbat a terem befogadóképességén. Vasárnap már csak az inyencek és a kitaróbbak jöttek el Pécsi L. Dániel koronaékszerekről tartott előadására. Végül Zalabai Zsigmonddal és a Madách Kiadó igazgatójával találkozhattak az érdeklődők.

Mihályi Molnár László